

Het Huis der Cardinalen

Een bijzonder monument aan de Hogendijk

Welk Zaans woonhuis werd van gemeentewege onderscheiden met een eigen naam? Dat overkwam het dubbele pand Hogendijk 62-64; de toenmalige gemeente Zaandam doopte het in 1970 tot Huis der Cardinalen. Dit opvallende, monumentale gebouw pronkt aan de Voorzaan en die merkwaardige naam vraagt om een verklaring.

door Pieter Helsloot

BIJZONDER RIJKSMONUMENT

Als stichtingsjaar van het bakstenen dijkhuis wordt 1655 genoemd. Meteen valt op dat de hoofdingang niet direct aan de Hogendijk ligt, maar op de scherpe hoek met de benedendijkse straat Lage Horn, die op dit punt op de Hogendijk uitkomt. Het mooiste aan de buitenkant, een fronton met echt Zaans groen/wit houten voorschot, staat als het ware opzij en dreigt weleens door omliggende bebouwing uit het zicht te raken.

Het voorname interieur bezit liefst vier dubbele smuigers of betegelde schouwen, verdeeld over het souterrain, de begane grond en de bovenverdieping. Ze zijn verfraaid met antieke tegels, kaarsnissen en kraagstenen in de vorm van hoofdjes. Voor zover de wanden niet van eikenhout (wagenschot) zijn, zijn ze betegeld met witjes en Delftsblauwe tegels met diverse voorstellingen. Stenen spiltrappen verbinden de verdiepingen. De bovenverdieping heeft over de gehele lengte een bedstedenwand, met gordijnen zelfs. Een ruime zolder met ramen biedt mogelijkheid tot opslag.

Aan de gevel bij de hoofddeur is een van elders afkomstige gevelsteen anno 1707 ingemetseld, met afbeelding van een schip in aanbouw, zoals hier 'voor de deur' eens dagelijks was te zien. Van binnen straalt de woning een warme atmosfeer uit, mede door de grote ramen aan de Hogendijk. Aan de achterzijde aan de Lage Horn vertoont zich als tegenhanger een lange bakstenen wand met kleine ramen en luiken, wat aan een burcht doet denken. Die achterkant is een ware ontdekking; een dijkhuis heeft aan één kant altijd visueel een verdieping meer.

'HUIS DER CARDINALEN'

De naam Huis der Cardinalen is in het gebruik wat weggezaakt, maar wordt bij de gemeente als 'duiding' wel gehanteerd (net als bij De Waakzaamheid). Zeer waarschijnlijk is Czaar Peter de Grote, toen hij werkte op een der werven aan de overkant, hierbinnen te gast geweest. In de loop van eeuwen hebben keizers en koningen en vele autocraten lopend het huis aanschouwd op weg naar het vlakbij gelegen Czaar Peterhuisje op het Krimp, zoals Napoleon Bonaparte, koningin Anna Paulowna, koningen Willem I en II, czaren Alexander II en III, de laatste Czaar Nicolaas incognito in 1908 en niet te vergeten in 2005 Vladimir Poetin, president van Rusland.

GESCHIEDENIS VAN HET HUIS

Het woonhuis werd bewoond door telgen van de familie Cardinaal. Ze waren grootscheepbouwers en keken uit op de hellingen

en constructies. De 25-jarige Czaar en zijn begeleiders zullen ook op hun werf kennis hebben opgesnoven. Het terugvinden van drie werven twintig jaar geleden was een geweldig moment in de Zaanse archeologische historie. Ze lagen als het ware in de achtertuinen van de huidige woningen op de Hogendijk. Vondsten lieten de oude hellingen zien en voorwerpen die wezen op de welstand van de bewoners.

De werf van Heyndrik Cardinaal werd rond 1740 overgenomen door Simon Claasz. Heijn, uiteraard grootscheepmaker. Zijn weduwe zette in 1757 het bedrijf voort, waarna in 1771 Claas Symonse Heijn(es) eigenaar werd. In 1832 werd andermaal een weduwe Heijn eigenaresse van de werf; zij was tevens logementhoudster!

Toen de scheepsbouw ophield, kregen de werven andere bestemmingen en bebouwing. Het huis deelde in de achteruitgang na de Franse tijd. Maar in een andere periode werd het weer middelpunt. Ene P. Lak kreeg in 1881 toestemming voor een verbouwing tot woon- en winkelhuis. In 1914 bood het tijdelijk onderdak aan Belgische vluchtelingen. Aannemer Eilmann mocht in 1931 een stuk aanbouwen. Globaal van 1850 tot 1950 was de Hogendijk namelijk een levendig Zaandams centrum met winkels, ambachten, cafés, melksalons, speeltuinen en naar verluidt lichtekooien op de Lage Horn. Bekende foto's rond het jaar 1900 geven er een indruk van.

Uiteindelijk kwam het huis in bezit van de familie Bes, die er woonde en een handel begon. Met grote letters stond aan de gevel: amstelbieren - mineraalwaterfabriek - bierbottelarij - W. Bes Pz, en op het raam: Antiquities. Er was ruimte voor dit bedrijf en het floreerde. Als Huis van Bes stond het lang bekend.

GEMEENTEARCHIEF

Het na 1950 vervallen pand werd gered doordat de gemeente Zaandam in 1969 het 'Magazijn van Oudheden' van de erven aankocht voor een bedrag van f 45.000. Dat was zeker een idee van Frans Mars, geestdriftig ijveraar voor behoud van het streek-eigene, die in 1959 in dienst was getreden bij de gemeente Zaandam als heemkundeambtenaar. Hij had de onmisbare politieke steun van wethouder Rinus Hille. De bedoeling was om in dit historische huis een afdeling voor Zaanse heemkunde onder te brengen. Daarvoor was ingrijpende restauratie deels als woning nodig, die werd uitgevoerd door architect G. de Jong te De Rijp en het gespecialiseerde Zaandamse bouwbedrijf D. de Vries Jzn, begroot op f 206.000 met rijkssubsidie. Natuurlijk liep het uit de hand. Om de kelder vochtvrij te maken bleek er



De geheel stenen zijkant van het huis heeft aan de Hogendijk een inderdan gelegen tweede ingang. (foto Wim de Jong)

Binnen bevinden zich prachtige, met bijbelse voorstellingen betegelde schouwen. Opmerkelijk zijn de ingebouwde kaarsnissen. (foto Wim de Jong)



nog een betonvloer nodig van f 40.000 en de kosten naderden de drie ton. Maar toen konden het oud-archief van Zaandam en de prenten van de Zaanlandsche Oudheidkundige Verzameling Jacob Honig Jansz. jr. uit Zaandijk er onderdak vinden. Het werd een inspirerende, openbare plek voor historisch onderzoek. Nu vond ook de doop tot 'Huis der Cardinalen' plaats. De opening geschiedde officieel door wethouder Teun van Dam.

In 1987 verhuisde het volledige archief van de gemeente Zaanstad naar elders. In het Huis der Cardinalen was vervolgens enkele jaren een praktijk voor orthodontie met behandelkamers gevestigd. Daarna kwam het leeg te staan en stond het te koop, in 2005 adverteerde de makelaar ermee als 'het mooiste pand van de Zaanstreek'. Nu is er een financieel kantoor gevestigd; het pand met de antieke bestrating erbij is particulier bezit en verkeert in goede staat.

HET GESLACHT CARDINAAL

Veel van wat we weten is te vinden in het *Dagverhaal van Aafje Gijzen*, dat zij van 1773 tot 1775 bijhield, waarop J.W. van Sante, amateurhistoricus, genealogische toelichtingen gaf. De schrijfster was getrouwd met Cornelis Cardinaal, nauw betrokken bij houthandel.



De later in de voorgevel geplaatste gevelsteen van een koopvaardijsschip in aanbouw op een werf aan de Hogendijk, waarschijnlijk de werf van Lijns Rogge. De steen bevond zich aanvankelijk in een huis bij de Nicolaasstraat en later in de gevel van het oude havenkantoor. (foto Wim de Jong)



Tekening van de gevelsteen door schilder en erfgoed beschermer Frans Mars, een van de latere bewoners van het huis. (GAZ 21.0560)

De oorspronkelijke naam van het geslacht was Nen (soms Nan), echt Zaanse met één lettergreep. De stamreeks begint met Nen Jansz., geboren ca.1470 en wonende in Westzaan. Vervolgens zien wij Jaep Nen ca.1495 in West-Zaandam, daarna Jaep Nen of Nannisz. 1525, Jan Jaep Nennis scheepstimmerman en schepen in 1603 en Jacob Nen, geboren ca.1584, scheepstimmerman. Er zit een opstijgende lijn in en het beroep wordt duidelijk.

Het wordt interessant met Hendrik Jacobsz. Nen (1612-1693), meester grootschepenmaker met een werf aan de Hoge Horn en gehuwd met Guurtje Hendriks (1620-1699). Zij was de dochter van Heyndrick Jansz. Cardinaal. Van de tien kinderen van Guurtje noemde een zoon zich toen Cardinaal, dus naar moeders achternaam.

Nu de nakomelingen met de on-Zaanse achternaam. Allereerst Hendrik Hendriksz. Cardinaal (1644-1702), die het bedrijf voortzette, doch tegen 1690 naar Amsterdam ging om leiding te geven aan de admiraliteitswerf. Zijn kinderen bleven Westzaandam trouw. Een ervan was Jacob Hendriksz., geboren in 1682, lid van de doopsgezinde gemeente en diaken. Ook hij was scheepsbouwer aan de Hogendijk, maar hij zocht het breder: hij had aandelen in lijnbaan De Blauwe Arend en verf-

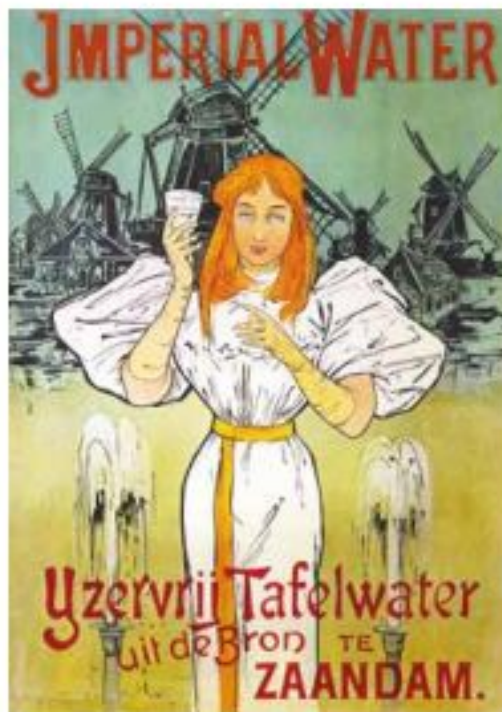
molen De Grauwe Hengst en in houtkoperij. Hij overleed in 1735. Zo komen we bij de laatste in het ouderlijk huis, Heyndrick, die in 1740 vertrok van de oude stek.

OORSPRONG VAN DE NAAM

Maar wie was dan toch Heyndrick Janszoon Cardinaal? De naam was blijkbaar al in gebruik, maar hoe kwam men eraan? Een bepaalde veronderstelling is dat men die had overgenomen van een gevelsteen met een schip. De eerste Zaanse historicus, Soeteboom, zegt wat anders, namelijk dat men het deed uit trots om een verkoop van drie schepen aan de Franse kardinaal Richelieu. Het was in oude tijden niet vreemd dat geestelijke en wereldlijke ambten werden gecombineerd. Een katholieke prelaat, en zeker Richelieu, kon heel wat wereldlijke macht hebben. Hoe geloofwaardig is dit? Soeteboom is niet helemaal betrouwbaar, maar het is niet onmogelijk. De machtige staatsman Richelieu (1585-1642) bouwde in de periode 1624-1642 de Franse staat uit en had zeker behoefte aan uitbreiding van de vloot. Waarom zou hij geen bestelling kunnen hebben geplaatst in het Europese mekka van de scheepsbouw?



Een oude ansichtkaart van rond 1900 toont de gezellige drukte op de Hogendijk, die min of meer de 'Kalverstraat' van Zaandam was. (GAZ 41.08568)



Reclame voor de Zaandamse minerale bron. Lithografie uit 1912 van Willem Vaarzon Morel (1868-1955) van wie zich werken bevinden in het Rijksmuseum. (RP-P-1912-247)

Links: Het huis van Bes (zoals het in de volksmond werd genoemd), met verkoop van drank en antiek. (GAZ 26.00215)

LATERE GENERATIES

Familieleden Cardinaal lieten zich tot in de negentiende eeuw nog gelden in Zaandam. In de Bullekerk ziet men een grafzerk met drie namen. Bekend is een kleurig 'Geboorte en Huwelijk Tafereel' uit 1818 van Cornelis, die na de dood van Aafje voor de derde keer was getrouwd, met vier kinderen Cardinaal.

De Cardinalen breidden steeds meer de vleugels uit en zochten het op den duur geheel buiten de Zaanstreek. Men vindt hun bedrijven in Twente; later waren er ook een predikant en een beeldende kunstenaar. In 1917 werd het geslacht zelfs op eigen verzoek opgenomen in de jaarboeken van het Nederlands Patriaats, zo hoog was de status geworden.

Had de familie Zaandam verlaten en vergeten, ze had niet op Frans Mars gerekend. Hij was erop bedacht dat Zaandamse grootheden in straatnamen werden vereeuwigd. Zaandam kreeg zijn J.H. Cardinaelstraat, waarschijnlijk naar Jan Hendriksz., die leefde van 1688 tot 1752. Wel vreemd, deze persoon komt niet voor in bovenstaand overzicht en is ook niet van belang. De naam is bovendien onjuist gespeld...

Het donkere vermoeden bestaat dat Mars, toen zijn oog was gevallen op het huis van Bes, de enigszins pathetische naam Huis der Cardinalen heeft bedacht en bovendien een straatnaam. Hij was altijd tomeloos bezig met het Zaanse erfgoed.

Thans staan aan de voet van de dijkhuizen op de Hogendijk rond de Cardinalen hoge woongebouwen op palen in de Zaan (wooncomplex Sarabande), waarbij het stramien van de historische schuine hellingen is gevolgd. Je kunt er de vroegere scheepsbouw bij bedenken. Gelukkig is het zicht op de Voorzaan daar terug. De nieuwe straat heet zowaar Hoge Horn. Het zou zinnig zijn, in de geest van de restauratie van vijftig jaar geleden en van Frans Mars, als het Huis der Cardinalen weer een zuiver Zaanse culturele bestemming krijgt.

ZAANS MINERAALWATER

In de Ijppolder bevond zich een bron met natuurlijk mineraalwater, tussen de Westzanerdijk en de Ringweg, op het land waarop later voetbalclub ZFC ging spelen en nu wat woningen staan. Waar precies is niet meer helemaal duidelijk, het zou de Greta-hoeve kunnen zijn geweest met de staalwaterbron Elisabeth. Uit de bron haalde men krachtig, natuurlijk, keukenzouhoudend staalwater met een hoog gehalte aan chloornatrium en magnesium. Dergelijke staalwaterbronnen – met kuuroorden – waren in de negentiende eeuw in Europa in trek. Velen, aristocratie en volk, hoopten op genezende werking van bronwaters. Zo verkocht apotheek G. van Sante in 1905 Elisabeth-staalwater. Tames Woudt noemde in 1905 de Elisabeth bron en hoeve voor een glas bronwater. ZFC sprak in haar beginjaren van de Elisabeth-periode. Een kleurenaffiche, een schildering van W. Vaarzon Morel (1868-1955), prees onder de naam Imperial ijzervrij tafelwater aan uit de Zaanse bron. Een Spa-industrie is echter aan de Zaan niet ontstaan.

Bronnen:

- J.W. van Sante, *Het Dagboek van Aafje Gijsen 1773-75* (Wormerveer 1986) twee stambomen.
- Dirk Vis en Jacob Vis Jcz., *Vis o Saandyk* (Amsterdam 1974) 13.
- Dick Kerstens, *Zaans Namen Lexicon* (Westzaan 1998).
- Tames Woudt, *Wandeling door Zaandam: omstreeks 1900* (Zaandam 2-).
- *Jaarboekje Nederlands Patriaats 1917-1919*.
- Corrie van Sijl, 'Belgische vluchtelingen in de Zaanstreek, *Zaans Erfgoed* 50 (herfst 2014) 8-11

N.B. de bouwgeschiedenis van het huis in het Gemeente Archief Zaandam is onvolledig.